

AFG'ONISTONDA INGLIZ SIYOSATINING O'ZGARISHIGA OLIB KELGAN OMILLAR

Abdullayev Baxromjon

Andijon davlat universiteti

Tarix fakulteti, Jahon tarixi kafedrası

o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7355411>

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2022

Accepted: 20th November 2022

Online: 24th November 2022

KEY WORDS

Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Britaniya, ingliz-afg'on urushi, Lord Leytin, Ambala konferensiyasi.

Markaziy Osiyo hududidagi Xivani ruslar ancha qadim yillardan beri ko'z ostiga olib kelganlar. XIX asrning 50-yillari oxirlarida ruslar kuchli harbiy qo'shin bilan Xivaga yurish boshlaydilar. Xiva xoni ham katta qo'shin bilan dastlab ruslarni chekinishga majbur etdi. Shundan so'ng ruslarning kuchli hujumlari boshlanib, 1873-yilda Xivani o'z ta'sir doirasiga kiritishga erishdilar. Inglizlar bunga javoban ruslarni ta'qib qilib, amir Sheralixonni o'zlariga qaratib olishni reja qiladi. Inglizlar Afg'oniston amiri ruslarning har bir harakati haqida ularga xabar berib turishni xohlardilar. Ammo amir bu ishni amalga oshirmadi, hatto 1869-yildagi Ambala konferensiyasida ham amir Lord mayor Vaysroga ruslar haqida og'iz ochmadi. Amir inglizlar ruslarning yurishlaridan nima uchun tashvishga tushganliklarini bilar edi va inglizlar Afg'onistondan yordam so'rashi kerak deb bildi. London va Sant-Peterburg o'rtasida ko'pdan ko'p yozishmalar amalga oshirildi, lekin ruslar bitta javobda qoldilar va o'zlarini oqladilar. Ularning Xivaga

ABSTRACT

Ushbu maqolada XIX asrda Afg'oniston davlatidagi inglizlarning olib borgan siyosati haqida hamda oxir oqibat kelib ikkinchi ingliz-afg'on urushiga zamin hozirlanganligi haqida so'z yuritiladi.

yurishlari faqat avom bir xalqni rivojlantirish maqsadida ekanligini inglizlarga bildirdilar. Inglizlarni tashvishga solayotgan Afg'oniston borasida ruslar quyidagicha fikr bildirdilar: " Biz Afg'onistonni ingliz ta'sir doirasida deb tan olamiz va uning ichki ishlariga aralashmaymiz"

Inglizlar baribir tinchlanmadilar va kelajakda ruslar o'zlari uchun mintaqada hatto raqibga aylanishdek qo'rqdilar. Shu asnoda 1876-yilda Xivaning ruslar ta'siriga kiritilishi inglizlarning kuchli xavotir ostida qoldirdi. London vakillari bunday holatni oldini olish uchun chuqur o'yga toldilar va Afg'oniston mustaqil ravishda boshqarilib, yangi siyosat yuritish qaroriga keldilar. Bu orada liberallar hukumati va ularning bosh vaziri Gladiston o'z o'rnini yangi bosh vazir Dizraeliga topshirdi. Birinchi ingliz-afg'on urushining yirik nomayondasi Rovleus Dezraeliga Afg'oniston masalasini hal qilinishi inglizlarning Markaziy Osiyoga ham ta'sirini kuchaytirishi borasidagi fikrlar aniqligini ta'kidladi. Shundan so'ng

London bor kuchi bilan Afg'oniston masalasi haqida o'ylay boshladi. 1875-yilda Qallot xoni va inglizlar vakili o'rtasidagi shartnoma imzolandi va unga ko'ra Kvetta inglizlarning bu mintaqadagi harbiy markazi deb tan olindi. Shunisi qiziqi, 1841-yilda inglizlar Kvettani Afg'onistonga tegishli ekanligini isbotlovchi bitim imzolagan edilar. Biroz vaqt o'tgandan so'ng Buyuk Britaniya o'zining Hindistondagi gubernator Vaysroga yangi bir topshiriq berdi va unga ko'ra Voysro amir Sheralixonga Britaniyaning missiyasini qabul qilishini aytishi kerak edi. Bu vaqtdagi Britaniyaning Hindistondagi vakili istefo berib, vazifasini oldinroq tark etgan edi. Bundan so'ng Dezraili hukumati Pavleusning taklifiga binoan Lord Leytinni Hindistondagi gubernator etib tayinladi. Aynan bu shaxs ikkinchi ingliz-afg'on urushiga sabab bo'lib uni keltirib chiqargan edi.

Nort Bruk o'rniga Hindiston gubernatori etib tayinlangan Lord Leytin qattiq qo'l siyosat olib boradigan shaxslardan biri edi. Hindistonning oldingi gubernatorlaridan Nort Bruk va boshqalari siyosat bobida kuchli shaxslar bo'lib, oqilona ish yuritganlar. Ammo Leytin aksincha agressiv siyosat tarafdori bo'lib, hurmat qilishga ham arzimaydigan bir shaxs edi.

Ambala konferinsiyasida amir Sheralixon va Nort Bruk bilan ijtimoiy va siyosiy muommolar haqida fikr yuritib, oqilona diplomatik aloqalar olib borgan edilar, lekin Leytinning buyruqlari va harakatlari ularning ishlarini takrorlamadi. Uning harakatlari biroz tahdidli va faqat harbiy yurishlarni nazarda tutar edi.

Leytin Hindistonga kelgach, amir Sheralixonga maktub yo'llab, Kobulga Lo'yin Pili boshchiligida rasmiy missiya

borishini va muzokaralar o'tkazilishi kerakligini ma'lum qiladi. Ammo Sheralixon samimiyat bilan bunday vaziyatda missiyaning tashrifi o'rinli emasligini tushuntiradi. Bu javobni eshitgach, Leytin Kobuldagi inglizlarning musulmon vakili Ato Muhammaddan amir haqida ma'lumot berishni so'raydi Ato Muhammad unga quyidagicha ma'lumot beradi: "To'g'risini aytsam amir inglizlarga ishonmaydi va har doim inglizlar meni o'rtadan olib tashlashga harakat qiladi deb aytadi, shuningdek inglizlarning Afg'oniston hududi hisoblanmish Kvettani harbiy markazga aylantirishidan norozi bo'lganligini ham ta'kidlaydi va Peshovar borasida salbiy fikrlar bildiradi".

Siyosat borasida qattiylik bilan ta'nilgan Leytin Londonga murojaat qilib, ruslarning siyosatiga qarshi javob qaytarish zarurligini ma'lum qiladi. U Hindikush daralari ingliz askarlari bilan to'ldirilib, u yerlar egallanishi zarur ekanligi, so'ngra Qandahor, Hirot va Balx Britaniya Hindistoni tarkibiga kiritilishi lozimligini o'qtiradi. Kobul va G'azni ularning harbiy bazalari bo'lishi, Shinvor va Mehmand Nangorhordan olinishi, Peskin va Sapaviy Qandahordan olinib birgalikda Bulujistonga o'tkazilishi kerakligini taklif qiladi. Shuningdek Haybar, Qurama va Bolon (harbiy strategik mintaqa) Hindistonga o'tkazilishi va shu tarzda Afg'onistonni parchalab tashlashni taklif qiladi. Bu g'oyalari faqat Leytinning shaxsiy fikri bo'lgan. Rovlensning g'oyasi vositasida vujudga kelgan edi. Rovlens Britaniyaning Afg'oniston va Markaziy Osiyo bo'yicha mazsus mutaxasisi edi. Bu fikrlarga Gladistonning birinchi o'rinbosari bo'lgan Divkov Argil qarshilik qildi. Ammo Leytin va bir qator shaxslarning roziligi bilan

References:

1. Халфин Н.А. Провал Британской агрессии в Афганистане. XIX в начало XX в М., 1959.
2. Коргун В. Г. История Афганистана. XX в. М., 2004.
3. Фармонов Р, Содиқов О. Жахон тарихи. Т., “Мерос”.2004.
4. Данков А. Г. Отечественная и британская историография о соперничестве России и Великобритании в Центральной Азии (XIX – начало XX в.): Дис. ... канд. ист. наук. Томск, 2009.
5. Давыдов А. Г. Топонимика Афганистана как исторический источник. М., 2010.